

Výzkum jazyka lidové písně

Petr Nejedlý

nejedly@ujc.cas.cz

*Výstavba českých folklorních písňových textů
z přelomu 18. a 19. století*
(GA ČR 21-04973S – 2021–2023)

řešitel Petr Nejedlý (ÚJČ)
spoluřešitel Zdeněk Vejvoda (EÚ)

členové Tereza Hejdová, Blanka Nedvědová,
Štěpán Šimek

téma

jazyková a textová výstavba folklorních
písňových textů

1) monografické zpracování folklorního
písňového jazyka

2) edice dvou rukopisných zpěvníčků lidových
písní

cíl

analýza a popis jazykové a textové struktury
lidové písně

lidová píseň jako žánr: historická kontinuita,
tradičnost

jazyk vs. text:

jazykové prostředky, jejich funkce

(supra)textové prostředky

literární prostředky

teoretická východiska

lidová píseň je ...

- součást nonartificiálního umění
- útvar hudebně textový
- žánr vázaný na specifické sociální a komunikační příležitosti
- komunikát na pomezí běžné komunikace (funkce prostě sdělná i nadčasová, gnómická, magická) a uměleckého projevu

důsledkem obsahová i formální (ne)sevřenost a (ne)stylizovanost

metoda

funkčně strukturní přístup (~ etnomuzikologové:
Tyllner – Vejvoda)

- jazykovědná i literárněvědná kritéria
- respektuje postavení v společenské komunikaci
- respektuje žánrový kontext (slovesný i hudební)

„axiomy“

- systémová povaha stavebních prvků
- jejich rozvržení na ose centrum – periférie
- míra příznakovosti obsahu i formy – výpověď
díla o sobě i o světě pomocí toho, co (a jak)
(ne)říká

plánovaný výstup

- stručný přehled dosavadního bádání
- vymezení lidové písně jakožto svébytného funkčního typu (způsob vzniku jednotlivé písně; její ustavení a začlenění do folklorního repertoáru; dialektická dichotomie neměnnost – proměnlivost v čase i prostoru, formy jejího uchovávání v autentickém prostředí i mimo ně)

plánovaný výstup

- popis textové struktury (koherence a vnitřní organizace textu, hraniční signály, incipity a excipity a jejich (ne)potenciál; horizontální členění; narativní způsoby; subjekty komunikace; prvky dialogičnosti; motivická struktura; repertoár poetických prostředků)
- popis jazykových prostředků (podle jazykových rovin, zohlednění útvarů národního jazyka)

„novum“: méně známý písňový materiál

- sbírky („zpěvníčky“) z přelomu 18. a 19. století
- doposud opomíjen: velká část bez nápěvů;
obsahově neutříděn; tvůrci většinou bez vyššího
vzdělání (i dobové publicity); bez ideové
orientace estetické a národovecké; bez literárních
ambicí; polovina nevydána

a) nevydané (A. Francl, V. Hanka)

b) již vydané (J. N. Jeník z Bratřic, J. Rittersberk)

„novum“: méně známý písňový materiál

- jiný typ písňových sbírek než pozdější monumentální sběry (K. J. Erben, Č. Hlas, J. Jindřich, K. Weis, na Moravě F. Sušil, F. Bartoš, L. Janáček) – vznik v odlišném kulturním kontextu

lidová píseň – součást kulturního diskursu

- zároveň s veškerou slovesností (i hudbou)
- povaha citátů a aluzí v literatuře – izolované zápisy ve formě textových úryvků a motivů (Mastičkář, Křížovy sborníky), s rozvojem notace nápěvové prvky (kancionály) a první instrumentální zápisy folklorních tanců (Štít Vyš)
- konec renesance, baroko – folklorní dílo jako rovnocenná textová i hudební inspirace

lidová píseň – součást kulturního diskursu

- do 17. století – vše na úrovni „exploatování“, bez soustavného zachycování lidové písně
- 17. století – první soukromé zpěvníčky a instrumentální hudební knížky coby opora paměti (autorovy/adresátovy) s lidovými písněmi (jejich složení závisí na sociálním prostředí tvůrce):
 - 1631 Anna Vitanovská (městský folklor);
 - po 1680 Košetický (vesnice – *Pacholkové, na hory; Žádnej neví, co je nouze; ...*);
 - 1700 klavichordový sborník (hanácké tance)

lidová píseň – součást kulturního diskursu

- polovina 18. století – obrat: lidová píseň jako přímý objekt společenské a badatelské pozornosti

„Západ“ – J. G. Herder (1744–1803):

- 1771 pojem *Volkslied*

- 1775 *Alte Volkslieder* (sbírka nevyšla); 1778 upraveno jako *Lieder*

- 1807 posthumně *Stimmen der Völker in Liedern*

lidová píseň – součást kulturního diskursu

„Východ“:

- 1770–1774 M. D. Čulkov (1744–1803), *Sobranije raznych pesen* (texty; 4 svazky)
- 1780–1781 N. I. Novikov, rozšířená sbírka Čulkovova
- 1776–1795 V. F. Trutovskij: *Sobranije ruskich prostych pesen s notami*
- 1790 Jan (Ivan) Bohumír Práč: *Sobranije narodnych ruskich pesen s ich golosami* (3 svazky)

lidová píseň – součást kulturního diskursu

„Střed“ (Vídeň):

1811 – Jernej Kopitar – výzva ke sběru srbského a chorvatského folkloru

1814 – Vuk Karadžić, *Mala prostonarodna slavenoserbska pesnarica* (1814 Hankova recenze v Hromádkových *Prvotinách pěkného umění*, v ní výzva ke sběru „národních“ písní)

české prostředí

1766 – Antonín Franci Sýkora (1731–1821)
mlynář ve *Švihově (u Zruče nad Sázavou)

*dnes Vodní nádrž Švihov

zápisy cca do 1804 (terminus ante quem)
zcela soukromý charakter sbírky

g
Antony

Zu firsüchli mirer dorowal sam
Jorn Crispica dopowriem 1768.
Bis imer sli dopowriem

DESCRIPSIT ANTONIUS. FR.
ANCL. ANNO DOMINI. 1768. DIE VIGESI
MO QUARTO MENSE. FEBRUARI.

Antonín Francel

59 písní, častý pololidový původ i charakter

1894 pout'ový („kramářský“) tisk 4 písní, vydal
Kliment Čermák, předseda muzejního spolku
Včela čáslavská

1909 – Včela čáslavská → KNM
nevydáno (jen kvalifikační práce)

české prostředí

Jan Nepomuk Jeník, rytíř z Bratřic (1756–1845)

1810 *Písně krátké starodávní obecného lidu* (116 písní)

1832 *Písně krátké v větším počtu starodávné lidu obecného českého* (189 písní)

1838 *Písně krátké v větším počtu starodávné lidu obecného českého* (175 písní)

vybráno 181 písní (vyřazeny umělé – Jiřík Strejc, Václav Hanka, V. Thám, Vojtěch Nejedlý, K. S. Šnajdr, divadelní kuplety apod.)

Jeník z Bratřic (**seriózní** i spíše **kuriózní**)
1903 – Č. Zíbrt, *Písně sebrané od Jana Jeníka z Bratřic*
1929 – M. Novotný, bibliofilie *Písně krátké ...*
1954 – J. Markl – čs. kandidátská práce č. 1 →
1959 – J. Markl, *Rozmarné písničky Jana Jeníka z Bratřic*
1989 – **K. Dvořák**, *Písně starodávné ...*;
2000, 2010 – J. Traxler, *Písně krátké 1, 2*
2009 – R. Kopáč – J. Schwarz, *Když jsem šel okolo vrat* (doslov **A. Haman**)

Staré písně

vznik: konec 18. století?

1814 – V. Hanka – recenze Práčových a Karadžićových sbírek – výzva ke sběru písní
v té souvislosti v korespondenci obrozenců
zmínky o „jakési“ sbírce v Hankově držení →

autor: Václav Hanka otec

dnes KNM

cca 300 písní – rukopis poskytnut Čelakovskému
(*Slovanské národní písně I*)

samostatně nevydáno

guberniální sběr

1818–1819 podnět z Gesellschaft der Musikfreunde (J. Sonnleithner – von Fürstenberg)

1819 pokyn ministra vnitra Sauraua pro říšské místodržící předán krajským hejtmanům (Praha: purkrabí Kolovrat Libštejnský)

požadavek autenticity („co se běžně zpívá“)

zapojení kantorů a regenschoriů (nápěvy)

1820 poslední zásilky z krajů

zpracováním pověřen Fr. D. Weber

1823 tzv. *Kolovratský rukopis*

Kolovratský rukopis

do Vídně neposlán, nevydán – dnes v KNM
309 písňových čísel = necelá polovina sběrů
nezařazené písně a tance Weber navrhl
zlikvidovat, přestože sám doporučil sběr
prohloubit (!!) – logika?: intriky →

- 1822 cenzurní obstrukce s povolením
Čelakovského *Slovanských národních písní*
- 1825 Jan Rittersberk, *České národní písně*

Rittersberk, *České národní písně*

300 písní, z toho 153 z Kolovratského rukopisu
odkud zbytek?

- „skartovaná“ část guberniálního sběru
- *Staré světské písně* („sbírka ze Sadské“) – samostatný starší svod písní, připojený v rámci guberniálního sběru (jediný zaslán do Vídně)
- Jeníkovy písně, které už dříve chtěl použít Čelakovský

1987 Jaroslav Markl, *Nejstarší sbírky českých lidových písní* (Rittersberk, varianty z Kolovr. r.)

témata ke zkoumání (shrnutí)

- sociálně i teritoriálně podmíněná varieta jazyka
- textový typ z hlediska žánru: mix funkce estetické a prostě sdělné
- vázanost na socio-kulturní podmínky
- vlastnosti tektonické, motivické, horizontálně uspořádané (hranice, navazování), narační, komunikačněsubjektové (produktor × narátor apod.)
- využití prostředků gramatických a lexikálních

závěry analýz?

letos pochopitelně ještě nenabízíme

potvrzuje se:

- žánrová i tvarová proměnlivost lidové písně
- otevřenost její struktury vůči procesu zlidovění
- dobová i společenská podmíněnost tohoto procesu

Cílem je dobrat se strukturních konstant.

Základní literatura (mimo práce členů grantového kolektivu):

Jaroslav Markl, *Nejstarší sbírky českých lidových písní*. Praha: Supraphon 1987.

Jiří Traxler, *Písně krátké Jana Jeníka z Bratřic 1, 2*. Praha: Etnologický ústav AV ČR 2000, 2010.

David Franta, Švihovský mlynář Antonín Franci zvaný Sýkora jako předmět spolupráce literární vědy a etnografie s archivnictvím a pomocnými vědami historickými. In: Viktora, V. (ed.), *Čtenářská společnost a počátky vzdělanostní revoluce v Čechách*. Plzeň: SVK (v tisku).

Děkuji za pozornost